



1. НАУКА – ПРАКТИЦІ



Григорій Петрович Пустовіт,

доктор педагогічних наук, професор,
вчений секретар відділення загальної педагогіки
та філософії освіти НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 378:-048.58

ЗМІСТ ТА СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статті здійснено короткий аналіз сутності, структури і психологічних механізмів формування і розвитку інтереса як психолого-педагогічної категорії. Розглянуто особливості познавальних і професійних інтересів. Проаналізовані психологічні особливості професійних інтересів одарених старшокласників. Розглянуті етапи розвитку інтересів, описані класифікації професійних інтересів. Розкриті деякі підходи до розуміння впливу інтереса на розвиток життєдіяльності ростучої особистості в навчально-виховній середовищі.

Ключевые слова: інтерес, професійні інтереси, професійне самоопределение, вибір професії.

A brief analysis of the essence, structure and psychological mechanisms of formation and development of interest as the psychological and educational categories was done in the paper. Cognitive and professional interests considered. Psychological features of professional interests of gifted high school students analyzed. Interests development stages considered, classification of professional interests are described. Some approaches to understanding the impact of interest on the development of a growing personality of life in educational environments are disclosed.

Key words: interest, professional interests, professional self-determination, choice of profession.

Одним з важливих ресурсів держави є інтелектуальний та творчий потенціал її громадян. Розвитку суспільства сприяють особистості, які реалізували власні здібності та професійні можливості. Вони є головним рушієм прогресу у сферах діяльності суспільства та держави.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. зазначено, що необхідною умовою суспільного, економічного, культурного та духовного розвитку країни є модернізація системи освіти. Однією з основних проблем, що стримує розвиток освітньої галузі, згідно з документом, є недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці. Перед сучасними ЗНЗ постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, підготовки до самовизначення та самореалізації. ЗНЗ має забезпечувати всебічний розвиток особистості на основі виявлення та розвитку її задатків, Професійні інтереси відіграють важливу роль у виборі особистістю власного життєвого шляху,

майбутньої професійної діяльності. Профорієнтаційна діяльність у сучасному освітньому закладі повинна враховувати як особливості ринку праці, так і здібності особистості, професійні інтереси. Отже, для ефективної побудови профорієнтаційної діяльності потрібно з'ясувати зміст та сутнісні особливості поняття «професійний інтерес».

Інтерес – це одна з форм прояву спрямованості, забарвлена позитивною емоцією і пов'язана з проявом пізнавальної потреби. Залежно від змісту, інтереси можуть поділятися на: *матеріальні, суспільно-політичні, професійні, спортивні* тощо. Залежно від місця в структурі мотивації, інтереси можуть бути безпосередніми та опосередкованими. *Безпосередній* інтерес буває до процесу діяльності, а *опосередкований* – до результатів діяльності (наприклад, інтерес до навчання не заради навчання, знань, а заради обіцяної батьками винагороди за гарну успішність).

За С. Максименко та В. Соловієнко інтерес – це стійке, вибіркоче, емоційно забарвлене прагнення особистості до життєво значущих об'єктів. Інтереси



виникають на основі потреб, а не зводяться до них. Потреба виражає необхідність, а інтерес завжди пов'язаний з особистою зацікавленістю об'єктом, прагненням більше пізнавати, оволодіти ним. Інтерес може виявлятися в симпатії та прихильності до людини, у захопленні певною діяльністю, літературою, спортом, наукою тощо [4].

Інтереси класифікуються за змістом, а саме за: предметним відношенням; широтою предметного змісту; глибиною, укоріненістю в системі потребових відношень особистості; стійкістю, силою, тривалістю. Інтерес виникає на основі пізнавального захоплення (прагнення) до тієї чи іншої сфери дійсності. У процесі розвитку воно може перерости у стійку особистісну потребу в активному, діяльному ставленні до свого предмету, в нахил [2; 5].

С. Гріншпун пише про інтерес як про вибіркочку спрямованість людини до явищ дійсності, що проявляється в її емоційній реакції та розумовій активності. Характерною ознакою наявності інтересу є пізнавальна активність та емоційні реакції. Пізнавальна активність виражається у постійному прагненні учня сприймати та пізнавати предмет, що його цікавить, а також думати про нього. Емоційні реакції проявляються у захопленості практичною діяльністю, що супроводжується радістю, глибокою задоволеністю від успіху або розчаруванням від невдачі.

Б. Федоришин розглядає інтерес як вибіркочку емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до відповідних видів людської діяльності. Під впливом інтересу активізується психологічна сфера людини: у процесі мислення глибше пізнаються предмети; у пам'яті триваліше зберігається інформація, що пов'язана з об'єктом та предметом інтересу; увага стає більш стійкою, спрямовуючись на об'єкт інтересу; емоції – глибші та інтенсивніші. Поєднуються емоційні, інтелектуальні та вольові процеси, що сприяє виникненню і розвитку свідомого ставлення інтересу до предмета [9].

Говорячи про психологічні особливості професійних інтересів обдарованих старшокласників, необхідно згадати про розмежування пізнавальних та професійних інтересів. Пізнавальні інтереси збуджують особистість до розширення світогляду, активності в отриманні знань та набутті певних умінь. Пізнавальні інтереси відображаються на характері та поведінці обдарованого учня. Такі діти охоче виконують домашні завдання, самостійно поповнюють знання, виявляють активність на заняттях навчальних, у гуртках і на факультативах та витрачають багато часу на улюблену справу.

Завдяки стійкому пізнавальному інтересу до певної галузі знань обдаровані старшокласники досягають високих показників у навчанні. Пізнавальний інтерес фокусується на конкретному виді діяльності, що перетворюється у професійний. Наявність у людини професійного інтересу є важливою передумовою успішної підготовки до вибору професії та її оволодіння в майбутньому.

Професійний інтерес – це спрямованість людини на певний вид діяльності (педагогічної, художньої, медичної тощо). Він є важливою спонукальною силою у поповненні знань старшокласника про відповідну галузь трудової діяльності, пізнанні її особливостей та безпосередній спробі особистості проявити себе у практичній діяльності [6].

Психологічний словник трактує професійний інтерес (від латин. *profiteor* – оголошую своєю справою і *interest* – важливо) як елемент емоційно-потребової сфери, що спрямовано на види професійної діяльності та спонукає до оволодіння ними. Професійні інтереси розвиваються в контексті провідних діяльностей, притаманних певному етапу психічного чи професійного розвитку. В цьому розвитку вони проходять стадії: зародження окремих інтересів, їх оформлення в предметному контексті, початок формування системи інтересів (аморфність) та кристалізація, що настає до 15 років і є однією з основних ознак зрілості професійних установок [2].

На думку С. Крягдже, інтерес міститься у групі особистісних якостей, головною рисою яких є активізуюча функція особистості, а саме функція, що спонукає діяльність особистості [3]. Діяльність особистості є однією з важливих характеристик професійних інтересів, оскільки вони виникають та розвиваються в діяльності.

Ставлення обдарованих юнаків та дівчат до майбутньої професії, що виникає в період підготовки до неї у процесі навчання у ЗНЗ, має розглядатись як одна зі складових психічних умов формування професійних інтересів у майбутніх фахівців.

Інтерес – це один із постійних та сильнодіючих мотивів людської діяльності. Його сила виявляється у період професійного самовизначення, коли інтерес відіграє роль провідного мотиву та регулятора поведінки молодого людини у процесі вибору виду професійної діяльності.

Результати досліджень Л. Благонадежиної, А. Шавіра, Г. Щукіної дозволяють уточнити механізм зв'язків схильностей зі спрямованістю особистості. Так, вони вважають, що фундаментом для розвитку схильностей є розвинені пізнавальні інтереси.

У дослідженнях Г. Щукіної визначено етапи розвитку інтересів. Дифузні інтереси проявляються як тимчасові, епізодичні переживання, що швидко згасають. Різні, ситуативні інтереси характеризуються широтою змісту, що поєднується з їхньою нестійкістю. Подальший розвиток інтересів відбувається через їхню стабілізацію, поглиблення та концентрацію на певних галузях знання. Виникають особистісні або стрижневі інтереси, що характеризуються стійкістю та особистісною значущістю. Вони проявляються як стабільні пізнавальні потреби і часто пов'язані з прагненням особистості професійно займатися діяльністю, зміст якої співпадає би зі сферою цих інтересів [12]. Таким чином, особистісні інтереси визначають «мотиваційний підхід» в основі виникнення стійких професійних інтересів та намірів.



Необхідно наголосити на відмінності понять «інтереси» та «схильності», що не є тотожними, хоча між ними існує визначений взаємозв'язок. Інтерес може стати джерелом формування різних схильностей. Інтереси можуть бути динамічними та мінливими. У ході формування особистості вони можуть розвиватися, поглиблюватися, збагачуватися, але і підмінятися іншими. Схильності – це стабільні утворення, що більш повно відображають здібності людини [7].

На думку А. Шавіра, психологічна основа для активізації професійного інтересу та розвитку професійних намірів існує до моменту усвідомлення останніх. Зовнішні фактори можуть викликати інтерес до певної професії після того, як вони відображаються через внутрішні психологічні умови. Серед них дослідник виділяє потребу до певного характеру переживаннях, що проявляється у формі інтересів. Їх специфіка полягає в тому, що інтерес виражає потребу в об'єкті та у переживаннях певного характеру, які викликає цей об'єкт. П. Шавір вважає, що серед кола мотивів вибору професії особливе місце посідає безпосередній та пов'язаний з ним професійний інтерес [11].

У обдарованих старшокласників професійні інтереси розвиваються у процесі навчальної діяльності до предметів шкільної програми («Люблю математику, цікавлюсь нею, хочу вступити на математичний факультет»); у процесі виробничої практики («Цікавлюсь збиранням радіоприймачів, хотів би працювати з технікою»). Участь у гуртках самодіяльності, спортивних секціях, клубах за інтересами, позакласна та позашкільна діяльність тощо сприяють пробудженню і розвитку професійних інтересів. Якщо людина відчуває радість діяльності, почуття задоволення від виконаної справи, переживає успіх, то це сприяє формування стійких інтересів.

Природною передумовою виникнення професійного інтересу є здібності обдарованого учня. Можна вважати, що інтереси виступають своєрідними індикаторами потенційних можливостей учня – його здібностей. Чим яскравіше проявляються здібності учня до певної сфери діяльності, тим більш виразними та стійкими є його інтереси до неї, а також до інформативного матеріалу, пов'язаного з цією діяльністю. Як стверджує Б. Федоришин, сутність певного явища полягає в тому, що інтереси формуються у процесі пізнавальної діяльності. Чим більше знає учень про той чи інший об'єкт, з яким він взаємодіє, тим глибше у позитивному, емоційному плані переживається ця взаємодія з об'єктом і тим охочіше учень здійснює її. Реалізація здібностей сприяє досягненню нових успіхів у діяльності, унаслідок чого загострюється відповідний інтерес до практичної та пізнавальної діяльності. Цей інтерес стає домінуючим фактором активізації подальшої діяльності. Відомо, що у процесі діяльності інтереси не лише реалізуються, але й продовжують розвиватися. Таким чином, замикається динамічне коло: *діяльність – здібності – інтерес – діяльність*.

Отже, рівень пізнавальної діяльності обдарованого учня та його активність безпосередньо залежать від рівня розвитку відповідних здібностей. Через діяльність та позитивний емоційний тонус, що викликані успішністю діяльності, здібності опосередковують формування і розвиток відповідних інтересів, які стають показниками цих здібностей. Зрозуміло, що у такому разі в основі професійного інтересу міститься не окремо взята здібність, а відповідна єдність здібностей, які забезпечують успішність пізнання та практичну діяльність. Сформовані на цій основі інтереси стають ефективним фактором розвитку відповідних здібностей. Інтереси стимулюють учня до діяльності, в якій здібності, реалізуючись, розвиваються далі [10]. Інтерес до предмету стимулює обдарованого учня більше займатися. Це розвиває його здібності, а вони, підвищуючи успішність діяльності, підкріплюють інтерес.

Про розвиток професійних інтересів можна говорити на основі активної пізнавальної діяльності у зв'язку з професією, що цікавить учня. Професійний інтерес є результатом формування особистості і важливим стимулом розвитку.

Значну увагу обдарованих учнів необхідно спрямовувати на важливість розвитку пізнавального інтересу. В такому разі людина не лише отримує інформацію про предмет (що характеризує загальний інтерес), але й цікавиться процесом пізнання, прагне вникнути у суть явищ, отримати наукові основи певної галузі знань.

Розвиток інтересів та нахилів обдарованих учнів залежить від правильної організації їх пізнавальної, навчальної та позашкільної діяльності тощо. На основі пізнавальних, професійних інтересів та практичної діяльності виникає бажання займатися відповідним їй видом, що формує нахили особистості. Для формування пізнавальних та професійних інтересів та нахилів учні мають проявляти наполегливість і старанність у вивченні предметів. Важливою також є участь у практичних справах (гуртках, факультативах, товариствах) [6].

Як підтверджують дослідження, професійні інтереси, що сформувалися у процесі активного ознайомлення зі змістом певного виду діяльності, є більш стійкими, ніж інтереси, що виникли у результаті знайомства з інформацією про професію.

Кожна особистість прагне засвоїти ті цінності, що більше відповідають її цілям та інтересам. Трудова діяльність виступає цінністю, яку кожна особистість визначає по-своєму, на основі власних інтересів. Наявність інтересу припускає можливість реалізації визначеної потреби. Отже, наявність інтересу до певної професії створює можливість оволодіння нею. Інтерес до професії є важливою передумовою успішного оволодіння, продуктивності діяльності. У деяких учнів професійний інтерес відрізняється глибиною і стійкістю, спонукає їх до самовиховання. Іноді глибокий професійний інтерес у поєднанні з усвідомленим почуттям морального обов'язку переборює



природні та медико-біологічні протипоказання до професійної діяльності.

Аналіз досліджень з проблеми формування професійної спрямованості показав, що на думку вчених (Б. Журавльова, М. Крилов та ін.), вона не є стійким утворенням у підлітків [8]. С. Крягжде, використовуючи результати багаторічних досліджень, довів, що більшості підлітків притаманні стійкі професійні інтереси та чітка професійна спрямованість [3].

У психологічній літературі існує значна кількість класифікацій професійних інтересів. Широко використовуються дослідження В. Ярошенка, А. Кухарчука, Є. Клімова, Дж. Кьюдера, Дж. Л. Голланда та теорія професійних інтересів Е. Роу.

Вивчення професійних інтересів учнів дало змогу В. Ярошенко виділити два основні види:

– *безпосередні професійні інтереси*, що виникають на основі привабливості змісту та процесів конкретної діяльності (професійно-специфічний, загально професійний, романтичний, ситуаційний);

– *опосередковані професійні інтереси*, що виникають з організаційної, соціальної та інших характеристик професії (професійно-пізнавальний, до самовиховання, престижний, паралельних можливостей, наївно-егоїстичний та невизначені) [13].

А. Кухарчук характеризує види інтересів так:

– *безпосередній* – тимчасова спрямованість особистості на певний об'єкт;

– *опосередкований* – інтерес до результатів діяльності.

Такі інтереси є однією з умов успішності в діяльності, коли людина долає труднощі, що виникають на шляху до досягнення мети.

Діяльність людей різноманітна, їхні інтереси розрізняють за: *дієвістю* (активний, пасивний), *об'ємом* (широкі, вузькі), *глибиною* (глибокі, поверхові). Також інтереси розрізняють за змістом: матеріальні, суспільно-політичні, спортивні, читацькі тощо. Професійно-трудові інтереси можуть бути педагогічні, технічні, сільськогосподарські, адміністративні тощо.

Часто застосовується класифікація професій Є. Клімова, заснована на основі аналізу професійних інтересів. Згідно з нею, професії поділено на 5 типів: «людина – природа», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – художній образ», «людина – людина».

Популярною є шестикутна модель професійних інтересів Д. Голланда. Факторно-аналітична систематика професійних інтересів, побудована на основі інтеграції інтересів. У ній представлено такі орієнтації: соціальна, інтелектуальна, артистична, підприємницька, реалістична та конвенційна. Вихідною виступила систематика психологічних функцій, що представлена такими сферами: моторною, інтелектуальною, силовою, естетичною, соціальною, адаптаційною [2], у співвідношенні з якими виділяють і професійні сфери.

На практиці часто застосовується теорія професійних інтересів Е. Роу. Це психоаналітична модель

розвитку інтересів. У цій теорії виділяють два основних фактори:

1) орієнтація особистості на теоретичну або практичну діяльність та на високий або низький рівень освіти,

2) орієнтація особистості на людей або не на людей, що зумовлено досвідом задоволення або фрустрації їхніх потреб (залежно від клімату в сім'ї).

Е. Роу дає класифікацію професій:

– *послуги* (психіатр, терапевт, перукар, офіціант);

– *контакти до установи* (консультант, продавець, вуличний торговець);

– *офісна діяльність* (міністр, ревізор, касир, кур'єр);

– *технології* (винахідник, офіцер корабля, льотчик, електрик, водопровідник);

– *діяльність на відкритому повітрі* (інженер-агроном, геолог, фермер, лісник, садівник, лісоруб);

– *наука* (дослідник, фармацевт, лаборант);

– *діяльність з громадськістю* (оратор, учитель, юрист);

– *мистецтво* (художник, декоратор, ювелір) [2].

Таким чином, професійні інтереси формуються у процесі пізнавальної діяльності. У них проявляється пізнавальна потреба та спрямованість учня на оволодіння певною професією. Професійні інтереси відіграють провідну роль у виборі професії старшокласником, адже професійне самовизначення – важливий бік загального процесу розвитку особистості.

Урахування вищезазначеного дає підстави зробити висновок, що успішна профорієнтаційна діяльність у навчальному закладі буде успішно здійснюватися за умови розвитку інтересів обдарованої дитини, врахування особливостей обдарованої дитини у навчально-виховному процесі.

Використані літературні джерела

1. Интересы и склонности при выборе профессии [Текст] / С. С. Гриншпун // Школа и производство. – 1985. – № 6.

2. Кондаков И. М. Психологический словарь, Столичный Гуманитарный Институт [Текст] / И. М. Кондаков. – М., 2000.

3. Крягжде С. П. Психология формирования профессиональных интересов [Текст] / С. П. Крягжде. – Вильнюс: Мокслас, 1981.

4. Максименко С. Д., Солов'єнко В. О. Загальна психологія [Текст]: навч. посібн. / С. Д. Максименко, В. О. Солов'єнко. – К.: МАУП, 2001.

5. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы [Текст] / Л. Ф. Обухова. – М.: Три-вола, 1995.

6. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання [Текст]: метод. посібн. / Д. О. Закатнов, О. В. Мельник, О. В. Осипов, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, О. В. Скалько; за ред. Д. О. Закатнова. – К.: ІПВ АПН України, 2005.



7. *Рогов Е. И.* Выбор профессии: становление профессионала [Текст] / Е. И. Рогов. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 336 с.

8. *Становська Т. В.* Формування професійної спрямованості старшокласників на професії сфери управлінської діяльності [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Т. В. Становська // Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2001. – 208 с.

9. *Федоришин Б. О.* Методика виявлення і оцінки загальних інтересів особистості учнів (ОДАНІ – 2) [Текст]: метод. рекомендації / Б. О. Федоришин. – К.: Центр міжнародної освіти, 1998. – 24 с.

10. Формування професійних інтересів і майбутніх фахівців [Текст] / Л. Дунець, О. Дунець // Рідна школа. – 2001. – № 1.

11. *Шавир П. А.* Психология профессионального самоопределения в ранней юности [Текст] / П. А. Шавир. – М.: Педагогика, 1981.

12. *Щукина Г. И.* Проблема познавательного интереса в педагогике [Текст] / Г. И. Щукина. – М.: Педагогика, 1971.

13. *Ярошенко В. В.* Школа и профессиональное самоопределение учащихся [Текст] / В. В. Ярошенко. – К.: Рад. школа, 1983.

